

UDK 316.334.5; 502.11

Lejla Mušić¹

Fakultet političkih nauka

Odsjek za sociologiju

Sarajevo (BiH)

SOCIJALNO-EKOLOŠKI PRISTUP RJEŠAVANJU OKOLINSKIH PROBLEMA

Rezime

Sociološke nauke predstavljaju intradisciplinarno polje koje otvara pluralitet rješenja, znanstvenih kognicija time dajući doprinos razvoju ekološke svjesnosti. U analizi ekoloških problema, sociologija prepoznaje periodizaciju kao signifikantan preduslov za razumijevanje razvoja socijalno ekološke misli ili sociološkog proučavanja ekoloških kriza savremenog doba. Globalne ekološke nesreće i katastrofe postaju značajanim predmetom socioloških rasprava 1980-tih godina, nastankom djela *Društvo rizika* sociologa Ulricha Becka, kao rane moderne misli, iako su klasici sociologije osnov za nastanak takvog mišljenja pružili uvođenjem koncepta alijenacije usljed tehnologizacije. Klasici sociologije Weber i Durkheim nisu vjerovali u dezalijenaciju. Marx smatra da ukoliko se individua aktivno involvira u zajednicu, a sistem postane ekosocijalna, moguća je dezalijenacija. Moren masovnu kulturu definira kao "telo simbola, mitova i slika koje se odnose na praktični i imaginarni život" (1979: 14), dok je njena percepcija na vrijednosnoj skali "kulturni škart, lažno zlato ili kič" (1979: 16).

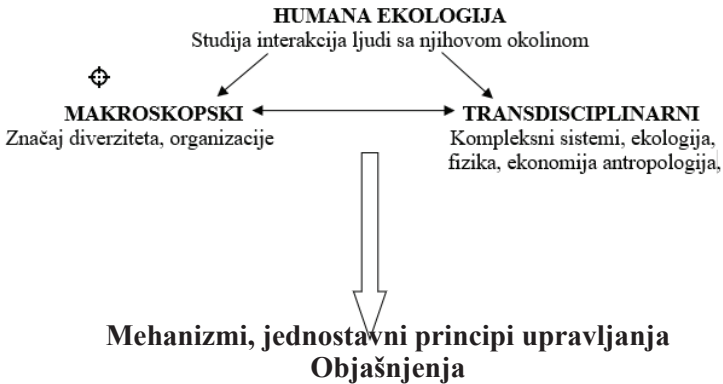
Dominantnost Zapadne patrijarhalne imperijalne ideologije vidljiva je u antropocentričnom odnosu prema ženama i prirodi. Kritiku Zapadne kulture poduzele su frankfurtska škola mišljenja, čikaška škola mišljenja i ekofeministički pokreti opirući se prije sve opresiji patrijarhalne Imperijalne bjelačke ideološke kolonijalne kulture nad ženama i prirodom pozivajući se na potrebu da i druge kulture imaju jednaka prava. *Socijalna ekologija* je jedna od mlađih disciplina sociologije koja se bavi izučavanjima odnosa čovjeka i njegove okoline, usmjeravajući se na uzajamnu međuovisnost i posljedice negativnih ljudskih akcija na ljudsku okolinu.

Ključne riječi: kultura, socijalna ekologija, dezalijenacija, ekofeminizam.

¹ musiclejla1@gmail.com

SOCIJALNA EKOLOGIJA I NJEN RAZVOJ

Na Slici 3.2. prikazan je nastanak i razvoj naučne discipline Socijalne ekologije.

Slika 3.2. Nastanak i razvoj Socijalne ekologije pokazuje značaj Socijalne ekologije kao subdiscipline i njen razvoj iz humane ekologije, koja je proučavana u okviru čikaške sociološke škole (Preuzeta sa: www.humanmacroecology.blog.com).

Osnovni pravac razvoja Socijalne ekologije je išao smjerom od istraživanja životinja ili zoologije, ka Humanoj ekologiji koja završava u Ekologiji čovjeka odnosno Humanoj ekologiji koja je na kraju preimeno-вана u Socijalnu ekologiju. Pri tome se prelazak sa dimenzije teorijske rasprave o savremenim ekološkim pitanjima pomijera na propitivanje praktične dimenzije, zakona i legislative o upravljanju životnom okolinom. U okviru sociološke tradicije moguće je razmatrati razvoj etičke misli i potrebe za zaštitom okoline od antike, preko srednjeg vijeka do novog vijeka, a potom i do moderne i postmoderne misli. Antička misao prepoznaje prirodu kao osnovu pretpostavku života čovjeka, a život u skladu s prirodom je ujedno preporuka i pretpostavka skladnog života. Dominirajući svjetonazor o okolini bio je ekocentričan. Komparativan pristup razmatranjima ekološke perspektive poduzeo je niz autora od Metznera preko Haraway, do Fukuyame, Baudrillarda, i *Human progresivism* teorije. Implikacije etičke teorije dobijaju nova značenja sa otvaranjem postmodernih perspektiva, a etika u svojim subdisciplinama eko-etike, filozofijske etike, bioetike, xenobioetike (etike koja se bavi poštivanjem nepoznatih oblika života), postaje praktična perspektiva prevazilaženja ekoloških problema savremenog doba. Feminizam kao savremena teorijska perspektiva, u podoblasi ekofeminizma otvara mogućnost razumijevanja drugačije perspektive od antropocentrične i maskuline kako bi se otvorila mogućnost za prelazak na rodno senzibiliranije i ekocentričnije perspektive.

Tabela 1
Industrijsko doba vs. Ekološko doba, prema Metzneru (Geiger, 2008:111–11).

Doba	Industrijsko doba	Ekološko doba
Znanstvene paradigme	Mehanicistička, Zemlja kao materija	Organizmička Zemlja kao superorganizam
Epistemologija	Logički pozitivizam	Kritički realizam
Uloga čovjeka	Osvajanje prirode, dominacija, upravljanje resursima	Simbioza, Sebstvo, ekološka služba
Vrijednosti u odnosu na prirodu	Antropocentrična vizija Instrumentalizacija prirode	Ekocentrička Intrinzičnost prirode
Odnos prema zemlji	Upotreba zemlje	Etika zemlje : misliti kao planina
Socijalne vrijednosti	Seksizam, patrijarhat, rasizam, entrocentrizam	Ekofeminizam, partnerstvo, socijalna ekologija, egalitarizam
Religija	Priroda kao demonska	Priroda kao sveta
Obrazovanje i istraživanje	Partikularizam	Holizam
Politički sistem	Kulturalna hegemonija, militarizam, patrijahalna oligarhija	Pluralistička društva, fokus na okoliš i ljude, egalitarne demokratije
Tehnologija	Ovisnost o fosilnim gorivima	Prikladne tehnologije
Zemljoradnja	Uzgoj monokultura, Pesticidi	Polikulture, Biološka kontrola štetočina

SOCIJALNA EKOLOGIJA VS. KULTURA

Socijalna ekologija je jedna od mlađih disciplina sociologije koja se bavi izučavanjima odnosa čovjeka i njegove okoline, usmjeravajući se na uzajamnu međuovisnost i posljedice negativnih ljudskih akcija na ljudsku okolinu. Kultura kao humana tekovina uslovlila je dekonstrukciju humane prirode i okolnog svijeta. Oswald Spengler koji se bavio izučavanjima kulture i historijskog pristupa nastanku, napredovanju i razvoju kulture uvidio je da se kulture razvijaju slično organizmima, napreduju rastu i razvijaju se s tendencijom nestanka i destruiranja. Nestanak kulture, uslovljava njen prelazak u civilizaciju. Organicistička percepcija kulture prevladavala je i u djelima čikaške škole sociologije. Čikaška škola sociologije kao mjesto razvoj sociološke misli, nastaje krajem XVIII-og i početkom XX-og stoljeća. Zajedno sa frankfurtskom filozofskom školom, razvija se mišljenje o odnosu kulture i prirode, odnosno o efektima napretka tehnike, tehnologije i civilizacije, na promijene okoline. Čikaška škola sociologije osobito se bavila razmatranjima efekta kuturoloških društvenih promjena na život u zajednici, a frankfurtska škola filozofskom antropologijom, posljedicama koje napredak ostavlja na oblike u kojima se kultura ispoljava. Pored nastanka alijeniranog identiteta, kultura se sekularizira, postaje konzumerabilna, a potrošački um se usmjerava ka gomilanju ma-

terijalnih bogatstava. Kritika patrijarhalnog poretka u okviru *sociologije roda*, ekofeminističkih teorija usmjerava se na dekonstruktivistički pristup tradicionalnoj percepciji ženama kao principu sinonimnom prirodi kao pasivnoj materiji, a muškarca kao principa koji je identificiran kao kultura, aktivna stvaralačka forma. Ovakva percepcija koja je naslijeđena od antike, u djelu Aristotela, utjecala je na kreiranje mizogenog stereotipa ali i kulture koja opresira žene i prirodu na jednak način, određujućih kao Drugo. Kroz historiju su postojali različiti oblici kultura od antičke, arhajske, srednjovjekovne, mehanološke, industrijske, postindustrijske do moderne, informacijske, postmoderne i cyber kulture koja je odlika savremenosti. Neophodno je razmotriti historijski pogled na odnos priroda i kultura, da bi se efekti raskida neposredne veze *humanuma* s prirodom ispoljili u svijetu koji nas okružuje.

Antropološki period antičke Grčke filozofije signifikantan je s obzirom na način na koji se percipirala priroda. Grčka riječ *fizis*, označava prirodu. Međutim, koncepcija i misao o prirodi antičkih Grčkih filozofa bila je ekocentrična, humanum nije bio odvojen od prirode nego su se sva izučavanja prirodnog svijeta odvijala neposredno, a filozofska učenja odvijala su se u vrtovima, sa promatranjima promijena koje se dešavaju u prirodi. Iz slobodnog vremena nastaje potrebna arhajskog čovjeka za znanjem, pa je kultura dokolice (Moren, 1979: 77), značajna za razumijevanje historijskih promijena u odnosu *humanuma* i njegove okoline. Kulturu srednjeg vijeka poznatog kao mračno doba ljudske historije odlikovala je religija, pa se kultura religija postavljala kao dominantan faktor društvenih praksi. Ujedno se javlja začetak misli o *humanumu* kao dominantnom faktoru u hijerarhiji bića. Novovjekovlje razvija antropocentrizam, koji utiče na nastanak snažne vjere u progres humane egzistencije, a invencije i znanstvena otkrića obilježavaju napredak tehnike i tehnologije koji vodi ka mehanološkoj kulturi. Ubrzanje procesa proizvodnje utječe na nastanak snažne kapitalističke proizvodnje. Era racionalizma, u potpunosti raskida sa antičkim periodom postavljajući humanu egzistenciju kao najvišu u hijerarhiji i kao dominantan faktor oblikovanja prirode. Nastarije definicije kulture usmjeravaju se na određenje koje uključuje oblikovanje prirode, ili prilagođavanje prirode volji ljudskih bića, s druge strane u duhovnom smislu kultura podrazumijeva "oplemenjivanje" (Edgar Moren).

Oblici ispoljavanja kultura su masovna, popularna i potrošačka kultura, i s druge strane elitna kultura. Moren je istražujući kulturu ustanovio da kultura dokolice uslovljava masovnu kulturu potrošnje (Moren, 1979: 77). Moren masovnu kulturu definira kao "telo simbola, mitova i slika koje se odnose na praktični i imaginarni život" (1979: 14), dok je njena percepcija na vrijednosnoj skali "kulturni škart, lažno zlato ili kič" (1979: 16). U svemu tome, kada bi se napravila matrica promatranja međusobnog odnosa kulture obrazovanosti naspram masovne kulture, prema Morenu, sve bi izgledalo kako je prikazano u Tabeli 2.

Tabela 2.
Morenovo shvatanje suodnosa kultura

<i>Kultura obrazovanosti visoka kultura</i>	<i>Masovna kultura</i>
kvalitet	Kvantitet
stvaralaštvo	Proizvodnja
duhovnost	Materijalizam
estetika	Roba
elegancija	Neotesanost
Znanje	Neznanje

U promatranju konsekvenci kulture, Moren preporučuje metodu promatranja relacije tehnika-ljudska duša, pa potom ljudska duša tehnika. Jednostavnim promatranjem moguće je uočiti nastanak alijeniranosti, blaziranosti, hobo identiteta, sizoidnosti, izolacije koju primjećuju predstavnici/e čikaške škole sociologije i predstavnici/e frankfurtske škole sociologije i filozofije. Kultura ujedno diktira životni stil, pa otuđenje nije samo osjećaj radnika u kapitalističkom preduzeću, nego ga osjećaju i umjetnici, pisci, režiseri koji su prisiljeni promijeniti izraz svog umjetničkog djela, kako bi ga prilagodili recipijentima ili masovnoj proizvodnji. Time djelo postaje otuđeno a stvaralački momenat se gubi. U ovom se vidi učinak tehnike, tehnološkog napretka na kvalitet života *humanuma*. Kulturna industrija podrazumijeva proizvođenje sadržaja prema potrebama vladajućeg sistema mišljenja masovne populacije. Time se prokrustovski prisiljava na standardizaciju i kalupe sve što ne odgovara unaprijed zadanom, i anticipiranom modelu koji će se prodavati na tržištu. Cilj kulturne industrije je prodaja djela na tržištu, što veća zarada i što bolji plasman, pa čak i ako ide na uštrb kvaliteta. Masovni centri industrije zabave, kockarnice, kasina, tržni centri, koje producira ubrzani tempo života služe za dokolicu, čime se *humanum* još više otuđuje od samog/e sebe. Postmodernistički gledano, ukoliko uključimo ne postojanje svijesti o ekološkim problemima uzrokovanim ovakvim sredstvima zabave, postaje ekopatologija postmodernog načina egzistencije. Svrishodna dokolica, život u skladu s prirodom utječe na dezalijenaciju. Peter Sloterdijk (1990: 21). U djelu *Mislilac na pozornici* izgovara stav: o „svetom ratu superzvijeri homo sapiensa protiv bisfere s ciljem da uspostavi carstvo antropocentrizma perfekcije”. I prethodna matrica binarnih opozicija ukazuje na postojanje jednake opresije prema prirodi i drugom spolu. Ovakav vid kulture korespondira sa Zapadnom matricom rodni opozicija (Blagojević, 2006: 230).

Tabele 3 i 4 ukazuje na izvor identifikacije ženskog principa sa prirodnom, instinktivnim, tijelom i osjetilima. Samim tim je i priroda i žensko, drugo od civilizacije. Izvor kritike ovakvih koncepata je radikalni feminizam u djelu Simon de Beauvoir, koja u kulturnom djelu *Drugi spol*, opisuje opresiju ženskog principa. Binarne opozicije su neodržive jer zahtijevaju dominantan i subordinirani princip, malu manjinu onih koji upravljaju i veliki broj obespravljenih. Postmoderna teorija Done Haraway smatra da pozitivni napredak tehnike i tehnologije uslovljava rodnu ravnopravnost, pa se javljaju multipliciteti identiteta, a radije se govori o transrodnosti

nego o potpuno odvojenim principima. Ujedno se govori o smrti Boga, kao kritici moderne koncepcije o velikim naracijama koje su neupitne. Ova tabela pokazuje distinkciju modernih i postmodernih vrijednosti, sa isticanjem pozitivnog odnosa prema opresiranim kategorijama u budućnosti.

Tabela 3
Binarne dihotomije kroz historiju

ŽENSKO	MUŠKO
PRIMITIVNO	CIVILIZIRANO
INSTINKT	PRAVO/RED
PRIRODA	UGOVOR
UNIVERZALNO	PARTIKULARNO
VJEČNO	PRIVREMENO
PRIRODNI ZAKON	LJUDSKA VOLJA
PRIRODNA VRLINA	UČINJENI GRIJEH
DUBINA	POVRŠINA
PRIRODNO	VJEŠTAČKO
TIJELO	RAZUM
ČULA	SMISAO

Tabela 4
Binarne dihotomije prema Manifestu za kiborge Done Haraway (2008: 620)

PORODICA	ŽENE U INTEGRISANOM KOLU
JAVNO / PRIVATNO	KIBORG-DRŽAVLJANSTVO
PRIRODA / KULTURA	POLJA RAZLIKE
FREUD	LACAN
RAD	ROBOTIKA
UM	VJEŠTAČKA INTELIGENCIJA
DRUGI SVJETSKI RAT	RATOVI ZVIJEZDA
BIJELI KAPITALISTIČKI PATRIJARHAT	INFORMATIKA DOMINACIJE

U antičkoj Grčkoj se filozofija razvija iz *shole*, slobodnog vremena, ili dokolice dok u modernom industrijskom društvu dokolica postaje kontrolisana. Pod utjecajem masovne potrošačke kulture, industrije zabave, mišljenje se usmjerava ka tačno određenoj vrsti lako dostupnih proizvoda, a potreba za posjedovanjem produkata masovne kulture završava u robovanju sopstvenim proizvodima. Vještačka inteligencija zamjenjuje postepo čovjeka i kako se smanjuje broj operacija koje u industriji obavlja *humanum*, rad postaje zamoran i dosadan a obavljanje rada svodi se fragmentirano na jednu te istu operaciju, time se pojačava otuđenost *individuuma* u svijetu. Kultura kao takva postaje potrošačka kultura, a kič postaje središnji momenat lako dostupnih masovnih sadržaja. Gic u djelu *Fenomenologija kiča* opisuje momenat nastanka masovne potrošačke kulture. Masovna kultura mora rješavati problem alijenacije individuuma, masovnim medijima, reklamama, industrijom zabave, lako dostupnim djelima. Time se simplificira način nastanka i mehanizam djelovanja potrošačke kulture. Napredak tehnike i tehnologije utječe na popularizaciju kulture. Visoka djela umjetnosti postaju dostupna masama, a njihova neadekvatna

percepcija i laka dostupnost dokida smisao i značenje umjetničkog djela. U tom smislu značajna su promatranja čikaške i frankfurtske škole mišljenja.

SOCIJALNA EKOLOGIJA I SUVREMENA SOCIOLOŠKA MISAO

Pored postojanja socijalne ekologije diskurs savremene sociološke teorije razmatra probleme odnosa humane egzistencije i okoline. Izvorište ekoloških problema moguće je pratiti u frankfurtskoj i čikaškoj školi sociologije. Raskid čovjeka sa prirodom rezultirao je u alijenaciji, hobo, blaze, shyzo identitetima ali i kodovima koje prepoznaje Elisabeth Chodrow poput paranoidne dezintegracije ličnosti. Efekat industrijskog napredovanja u svojim negativnim konsekvencama ostavlja poražavajuće efekte po život čovjeka. Myerson u svojom sintagmom *psihopatologija savremenog života*, ukazuje na neprekidan život sa sviješću o postojećoj katastrofi. Ulrich Beck 1980-tih godina, svojim djelo *Društvo rizika*, definira pojam rizičnosti kao neprekidnog postojanja realno egzistentne opasnosti po život humane egzistencije, kao i nedovoljne svjesnosti koja bi takve perspektive promijenila, umanjila ili dokinula. Predstavnici frankfurtske škole sociologije govore o negativnim konsekvencama tehničko-tehnološkog napretka čovjeka, pa je moguće komparirati tri manifesta sa zajedničkim ekološkim pretpostavkama. Manifesto frankfurtske škole sociologije, ekofeministički manifesto, i manifesto za muškarce sadrže perspektive koje promoviraju rodnu i ekološku antidiskriminacijsku politiku. *Dijalektika prosvjetiteljstva*, djelo Adorna i Horkheimera, pokazuje kako vjera u snažan progres ljudske vrste, završava u rapidnoj industrijalizaciji, napretku tehnike i tehnologije, i ekološkim nesrećama i katastrofama koje prate genocid, ekocid, urbicid, femicid. Napredak čovjeka time završava u industriji smrti. *Ekofeministički manifesto* Eislar ukazuje da je osnovni razlog za ekološke probleme savremenog doba nastanak dihotomija muški duhovni princip vs. Ženski prirodni princip, potom pomijeranje sa religioznog na sekularni svjetopogled, što rezultira prosvjetiteljskom obmanom i alijeniranim identitetima savremenog doba (Eislar, 1987). Tehnologija kao takva nije problem, misli Eislar, problem je antropocentrična maskulina kultura nasilja, koja koristi tehnologiju za iste svrhe. Zahtjevi ekofeminizma, sadržani u ekofeminističkom manifestu orijentirani su ka povratku na egalitarizam i kooperaciju u cilju prevazilaženja sistema dominacije. Ekocid podrazumijeva uništavanje okoline ali i individualne dimenzije života, čovjeka odnosno identiteta čovjeka. Urbicid podrazumijeva uništavanje urbanih struktura gradova uz pomoć napredne tehnike i tehnologije, a femicid pojačane stope nasilja nad ženama korištenjem aparata savremene industrije nasilja i napredne tehnološke mehanizme. Etičke implikacije i preporuke propituju i globalnu dimenziju ekocida ali i individualnu, onu koja se dešava na razini individualnih identiteta. Odvajanje čovjeka od okoline rezultira u alijenaciji, otuđenju čovjeka od prirodnog svijeta. Sociologinja Jane Addams propituje interakciju humane egzistencije i svijeta koji ga/ju okružuje i primjećuje da postoji međusobna zavisnost između jedinke i okoline u kojoj živi. Zimmel uvodi termin blaze, misleći pod time na život u blaziranosti, otupljenosti i ravnodušnosti, i zato beskrajnoj

obuzetosti dosadom, što može rezultirati u krajnje negativnim konsekvencama. Arendt, kao jedina ženska predstavica, pominje dihotomiju um/emocije kao izvorište rodne i ekološke opresije. Sylvan smatra da dubinski ekolozi nemaju nove političke vizije. Iako postoje prakse koje ne odogovaraju stajalištima dubinske ekologije, nema dovoljno alternativa i aktivizma da se takve prakse dokinu (Sylvan, 1994: 123). Duboka zelena teorija (*Deep Green Theory*), nastaje na kritici dubinske ekologije, kroz praktičnu primjenu ideja, jer su praksa i teorija neraskidivo povezane. Pored Sylvana kritiku dubinske ekologije poduzimaju i Ariel Salleh, Jim Cheney, Marti Kheel. Proekofeministički australski filozof Jim Cheney smatra da “shvaćanje egalitarizma u biosferi u terminima prava odaje atomističku koncepciju društva koja je povezana sa androcentrizmom i patrijarhatom”, čega je primjer. Engleski sociolozi poput Petera Dickensa, Anthony Giddensa, John Urryja, američkog sociologa Davida Harveya smatraju da je zapostavljanje praktičnih formi znanja i spoznaja, predstavljalo gubitak veze sa organskom prirodom te rezultiralo u alijenaciji (Salleh, 2001: 61). Izvorište destrukcije prema prirodi i diskriminacije prema ženama, pripadnicima drugih rasa predstavljaju dihotomije ili binarne opozicije koje su kao dio tradicionalnih pretpostavki znanja bile preduvjet spoznaje. Binarne opozicije kao mjesto fundiranja patrijarhalne opresije žena i prirode, etika brige vs. etika dominacije prikazane su u slijedećoj tabeli.

Tabela 5
Binarne dihotomije kao izvorište nesavjesnog odnosa prema okolinskom upravljanju

Muško	Žensko
Kultura	Priroda
Razum	Emocije
Sunce	Mjesec
Forma	Materija
Aktivni princip	Pasivni princip
Protežna supstanca	Materijalna supstanca
Ugovor	Priroda
Slobodna volja	Zakon prirode
Um	Tijelo
Umjetno	Prirodno
Civilizirano	Primitivno
Duhovnost	Materijalnost
Etika pravde	Etika brige
Logika dominacije	Logika brige

Etika brige, prema ekofeministici Karen Warren, obilježava potencijal koji spaja feminitet i prirodu, empatička sposobnost žena i muškaraca omogućava dublje razumijevanje relacija u prirodi, konflikata kao i mirovnih procesa, implicitno uključujući socijalnu distancu od drugih u cilju razumijevanja njegovog/njenog svijeta kao “alternative egoističnim interpretacijama subjektiviteta kao nečeg što ne treba biti povezano sa drugima ili prirodom“. Porijeklo razvoja ekološke svjesnosti je, u sociologiji i filozofiji, Čikaškoj školi i Frankfurtskoj školi. Socijalna ekologija kao disciplina sociologije razvila se iz ekologije do animalne ekologije, onda do humane ekologije kao svoje pretače. Obe škole su imale žene kao svoje predstavnice, Jane Addams i Hanna Arendt. Ove dvije škole analizirale su utjecaje ranijeg razvoja gradova u globalne gradove i područja i njihove utjecaje na ljude. Razvoj tehnologije utjecao je na radikalne promijene u humanom individualitetu. Alijenacija je produkt radikalne modernizacije razvijena u različitim oblicima, kao što su blaze, shyzo, hobo, i paranoidno-šizofreni kod, kasnije je objašnjen u teoriji sociologinje Nancy J. Chodrow.

Klasični sociološki teoretičari kao što su Durkheim, Weber ne vjeruju da je dezalijenacija moguća, dok Marx vjeruje da je ekosocijalizam mogao utjecati proces dezalijenacije. Durkheim je napisao svoj rad o statističkim brojevima suicida zbog radikalne modernizacije i alijenacije. Zimmel je pisao o blaziranim identitetima koji su formirani kao identiteti koji su totalno drugačiji i indiferentni od svega. Hobo identiteti su specijalne zajednice beskućnika, i hobohemija je mjesto gdje ove individue žive. Jane Addams analizira život imigranata i devijanata, formirajući tezu da je individual uvijek povezana sa životnim prostorom, značajnim mjestima vježbanja njihovog identiteta. Sociologinja Nancy Chodrow (2002:256), objašnjava da je paranoidno-šizofreni kod produciran u modernism društvima ojačava zločine iz mržnje zbog etničkog rasizma ili seksualnog rasizma: “paranoidno-šizoidnom rodu, baziranom zaštitnički na podijeljenim slikama odbijenih žena i feminiziranih muškaraca i feminiziranih i dječacima sličnih muškaraca, povezanih sa paranoidno-šizofrenim rascjepom ličnosti na dobro sopstvo i omraženog lošeg objekta. Neprijatelji su konstruirani kao dio objekata bez subjektiviteta koji pomaže sadističko zadovoljstvo u nasilju“. U djelu *The Enemy Outside: thoughts on the psychodynamics of extreme violence with special attention to men and masculinity*, Chodrow (2002: 236) piše o nasilju i agresiji u urbanim društvima kao što su: “kolektivna okrutnost, brutalnost, ubijanje, mučenje, zlostavljanje, logori, etničko čišćenje, politički bijes izražen kroz ubistvo, silovanje, ubistva genocida indogenih ljudi, ubistva iz etničke mržnje, plemenski ratovi, ratovi mafija, nasilje mafije“. Hiperdistanciranje, blazirani, šizo identitet, hobo identitet bi mogao imati negativne posljedice. Wyl Kymlicka u svojoj političkoj teoriji predlaže koncept feminističke etike brige. Dihotomija javnog i privatnog treba biti prekinuta, zbog etike brige koja bi trebala biti raširena u javnom diskursu, i Kymlicka (1997: 265) je smatra: “a. kapacitetom koji utječe na učenje moralnih principa (pravde) vs. razvijanje moralnih dispozicija (brige); b. moralnim razumijevanjem, i c. moralnim konceptom, koji se bavi pravdom i pravičnošću (pravda) vs. odgovornost i veza (briga)“. Bosanskohercegovačka filozofkinja i socio-

loginja Jasminka Babić-Avdispahić, u djelu *Etika, demokratija, građanstvo* uvodi intersekciju etike brige kao feminističke intervencije u diskurs o građanstvu, navodeći da autorice Sare Ruddick i Jean Bethke Elshtain, “naglašavaju značaj majčinstva“ (Babić-Avdispahić, 2005: 129), odnosno etike brige “za novi model građanstva“ (Ibid: 129). Za razliku od maskulinističkih etika koje promoviraju logiku dominacije kao pretpostavku djelovanja u patrijarhalno ustanovljenim društvenim uređenjima, bosanskohercegovački filozof i sociolog Mujkić (2000:88) primjećuje da je “potrebno rediskripcijom naših poimanja i osjećanja širiti mi-intenciju otkrivanjem patnje onih koje smo do jučer smatrali onim drugima“. Etika brige je bio-regionalizam koji treba da uključuje veze u komšiluku, poštivanje prirodne okoline, recikliranje otpada, poznavanje okoline i efekata ekoloških nesreća na okolinu smatra fundusom djelovanja. Vrijednost brige za druge ima subverzivno i opozicijsko djelovanje, u eri sve većeg otuđenja, a Rosemarie Tong mogućnost transcendencije sukoba vidi u pripisivanju maskulinih odlika ženi i femininih odlika muškarcu što je odlika postmodernizma. Ekofeministički manifesto otvara put ka razumijevanju koncepta etike brige i brizi kao koncepta koji pripada oba pola ravnopravno:

FEMINITET	MASKULINITET
PRIRODA	KULTURA
EMOCIJA	RACIO
SUBORDINACIJA	DOMINACIJA
LOGIKA BRIGE	LOGIKA DOMINACIJE

Binarni opoziti kreirani u kulturi od aristotelijanske tradicije das u žene izjednačene sa emocijama, iracionalitetom i prirodom i muškarci su identificirani sa racionalitetom, kulturom, i umom su moderni koncepti koji su product feminističke kritike.

Liberalni feminista Mary Wollstonecraft raspravlja das u žene subordinirani pripisivanjem iracionaliteta. Žene su identificirane sa prirodom, subordinacijom, brigom, dok su muškarci kao kultura, dominacija i moć. Ekofeministički pokret je formiran u cilju sprečavanja opresije prema ženama, i prirodi podignute od strane Zapadne imperijalne bjelačke kapitalističke masculine kulture. Savremena sociološka perspektiva uključuje transnacionalne identitete. Tradicionalni i modernistički socijalni system moderne države uključuje nacija-država sistem. Feministički doprinos teoriji građanstva i rješavanju ekoloških problema je slično ideji kozmopolit-ske demokratije koju je postavio Daniel Archibugi. Transverzalna politika identiteta uključuje perspektivu od koje bi trebali da se držimo naših pojedinačnih identiteta ali da pri tom postanemo dio supranacionalnog identiteta ili transnacionalnog sa poštivanjem drugih nacija u cilju rješavanja globalnih problema. Globalni ekološki problemi analizirali su različiti stručnjaci koji bi mogli smanjiti probleme i pronaći najbolje moguće rješenje.

Postmoderna	Moderna
Transnacionalni identitet	Nacija - država

Transgender	Gender
Transversalna politika identiteta (Yuval Davis)	Nacija
Transnacionalni identitet	Nacija - država

Razlika između moderne i postmoderne teorije osmišljena od feminista, popraćena je sa tradicionalnim dihotomijama roda kao socijalnog produkta i spol kao biološke ili anatomskih razlika između žena/muškaraca u modernom periodu i destrukcije tradicionalnih pristupa u postmodernoj izjavi gdje je rod i spol, performativan i koji utječu na transrodne perspektive u postmodernizmu.

ZAKLJUČAK

Rad je pokazao da je karakter znanosti multidisciplinaran, pa je za socijalnu ekologiju korisno znanje ekonomije, statistike, prava, bioetičke i etičke teorije, opšte sociologije.

Dakle, svaka od ovih oblasti nudi mogućnosti za rješenje savremenih ekoloških problema. U Bosni i Hercegovini veliki broj autora je posvetio svoj rad upravo ekološkim problemima savremenog doba i dao svoj doprinos razvijanju ekološke misli i ideja. Postoji duga tradicija bavljenja problematikom okoline u nevladinom sektoru i plejada stručnjaka koji se bave ovom temom. Bosna i Hercegovina ima veliki potencijal za kreiranje ekološki zdravog društva, koje bi moglo pružiti jednu novu paradigmu stvarnosti ukoliko se u industriji budu prilikom njene ponovne restrukturacije upotrebljavale čiste tehnologije, te reafirmisali neki temeljni principi i vrijednosti ekologije od upotrebe Iso standarda do kontrole u primjeni i ratifikaciji pravnih dokumenta. S druge strane bi trebalo uvesti sistem recikliranja i prelazak na druge načine zagrijavanja jer je poznato da je u Bosni i Hercegovini prisutan plinski sistem zagrijavanja koji je upravo najštetniji za atmosferski omotač zemljine kore. S obzirom na činjenicu da do 2050. godine mora da se smanji emisija plinova za 70%, Bosna i Hercegovina će morati preći na neke druge sisteme zagrijavanja. Preporuka Agende 21 je drugačiji način odlaganja i recikliranja otpada, gdje je sugestija bila da se otpad reguliše spaljivanjem. U skladu sa dokumentom Lokalni ekološki akcioni plan, bilo bi neophodno konzervirati dijelove pojedinih prirodnih bogatstava, te razviti sistem kvalitetnog turizma i zaštite kulturnih i historijskih prirodnih bogatstava Bosne i Hercegovine. Na tragu mišljenja Capre, Geiger, Golmana, Habermasa, neophodno je razvijati ekološku pismenost, sistematsko mišljenje i prenošenje spoznaja široj društvenoj zajednici kako bi ekološka kultura postala otpor *in vivo* destrukciji prirode kao pretpostavke za opstanak humane ljudske egzistencije. Rosemary Tong, smatra da je prevazilaženje globalne ekološke krize i alijenacije, moguće ukoliko se ostvari empatija i etika brige koja je preduslov ostvarivanja globalne egalitarne suradnje. Etika brige zahtijeva bioregionalizam koji treba da uključuje veze u komšiluku, poštivanje prirodne okoline, recikliranje otpada, poznavanje okoline i efekata ekoloških nesreća na okolinu. Mogućnost transcendencije sukoba su interpolacije, integracije što se može ispoljiti u

pripisivanju maskulinih odlika ženi i femininih odlika muškarcu što je odlika postmodernizma. Radikalizacija ekofeminističkih postavki vodi kao ekowomenizmu i cyberfeminizmu.

U ovom veliku ulogu igra i ekofeministički pokret, koji pokazuje snagu koju žene kao grupa mogu doprinijeti u pogledu promijene odnosa prema prirodi, što je ujedno jedna od paradigmi koja bi u budućnosti mogla kreirati promjene u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

- Aristotel. *Politika*. Zagreb: Globus, 1988.
- Blagojević, Marina. Mapiranje mizoginije u Srbiji. Sarajevo: CIPS, 2006.
- Buzov, Ivanka. "Socijalna perspektiva ekofeminizma." *Socijalna ekologija* 16, 1 (2007). Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/socijalna-ekologija>.
- Capra, Fritjof. *The Turning Point*. London: Wildwood House, 1982.
- Cifrić, Ivan. *Znanost i društvene promijene, razvoj i okoliš*. Zagreb, 2000.
- D'Eaubonne. "What could and Eco-feminist society be?" In *Liberty, Equality and Women*. Hartman, translated by Jacob Paisain, 1990.
- De Beauvoir, Simon. *Drugi spol*. Beograd BIGZ, 1986.
- Delveaux, Martin. "Transcending ecofeminism: Alice Walker Spiritual Ecowomenism, and Environmental Ethics". United Kingdom: University of Exeter, 2001. Source: www.ecofem.org/journal
- Diamond, Irene and Gloria Ornstein. *Reweaving the World*. San Francisco: Sierra Club Books, 1990.
- Kellner, Douglas. "The Frankfurt School and British Cultural Studies: The Missed Articulation, in Illuminations". In *Reader on Gender, Ideology and Culture*, edited by Moranjak, Bamburać, Nirman. Sarajevo: CIPS, 2006.
- Dunlop, Rieley. "A new ecological paradigm for sociology". In *Sociology*, edited by Anthony Giddens, and Robert Sutton. Cambridge: Polity Press, 2010.
- Eisler, Riane. *The Chalice and the Blade: Our History, Our Future*. San Francisco: Harper and Row, 1987a.
- Eisler, Riane. "The Gaia Tradition and Partnership Future, an Ecofeminist Manifesto". In *Reweaving the World*, edited by Irene Diamond, and Gloria Ornstein. San Francisco: Sierra Club Books, 1987b.
- Eisler, Riane. "Sacred Pleasure, Sex, Myth and Politics of Society". San Francisco: Harper, 1996.
- Estes, Clarissa Pinkola. *Žene koje trče s vukovima: mitovi i priče o arhetipu divlje žene*. Zagreb: Algoritam, 2006.
- Feministički kolektiv Lanbroa. U Ugo Vlasisavljević, *Rod i politika*. Sarajevo: CIPS, 2006.
- Flannery, Tim. *Gospodari vremena, povijest i utjecaj klimatskih promjena na budućnost*. Zagreb: Algoritam, 2007.
- Gaard, Greta. „Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-

- Placing Species in a Material Feminist Environmentalism“. *Feminist Formations* 23, 2 (2011): 26–53.
- Geiger, Marija. *Kulturalni ekofeminizam, simboličke i spiritualne veze žene i prirode, razvoj i okoliš*. Zagreb, 2005.
- Geiger, Marija. *S onu stranu monokulture*. Zagreb: Antibarbarus, 2009.
- Geiger, Marija i Branka Galić. „Valoriziranje ženskog, rodni aspekti ekofeminizma“. *Socijalna ekologija* 15, 4 (2006).
- Geiger, Zeman, Marija i Zdenko Zeman. *Uvod u ekologiju održivih zajednica*. Zagreb: Institut „Ivo Pilar“, 2010.
- Holy, Mirela. *Mitski aspekti ekofeminizma*. Zagreb: Tim, 2007.
- Horkheimer, Max i Theodore Adorno. *Dijalektika prosvjetiteljstva*. Sarajevo: Veselin Masleša, Svjetlost, 1989.
- Iriart, Maria Soledad. *In the Shadow of The Enlightenment: from Mother Earth to Fatherland*. Source: www.ecofem.org/journal.
- Johnson, Abigail. *Ecofeminism: A Fine Line Between Metaphor and Reality*. <http://www.wesleyan.edu/synthesis/culture-cubed/johnson/abj.htm>.
- Katunarić, Vjeran. *Ženski eros i civilizacija smrti*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2008.
- Kheel, Marti. “Ecofeminism and Deep Ecology, Reflections on Identity and Difference”. In *Reweaving the World*, edited by Irene Diamond, and Gloria Ornstein. San Francisco: Sierra Club Books, 1990.
- Lovelock, James. *Geja. Novi pogled na život zemlje*. Zagreb: Izvori, 2005.
- Lovelock, James. *Osveta Geje*. Zagreb: Izvori, 2006.
- Malory, Chaone. “What Is Ecofeminist Political Philosophy?” In *Gender, Nature, and the Political*, Sixth Annual Joint Meeting of the International Society for Environmental Ethics. Colorado: Allenspark, 2008.
- Markus, Tomislav. *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza, razvoj i okoliš*. Zagreb, 2006.
- Moren, Edgar. *Duh vremena*. Beograd: BIGZ, 1979.
- Novalić, Fahrudin. *Rasipanje budućnosti. Kritika mita napretka i cinizma rasipanja*. Zagreb: Alinea, 2003.
- Ortner, Sherry. “Is female to male, as nature is to culture? In *Women, culture and society*, edited by M. Z. Rosaldo and L. Lamphere(eds), 68-87. Stanford University Press, 1974.
- Pavlović, Vukašin. *Ekološki pokreti i promijene*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja, 2003.
- Plumwood, Val. ”Razlika i dubinska ekologija”. *Treća* 2003: 83-93.
- Plumwood, Val. “Nature, Self, and Gender: Feminism, Environmental Philosophy and the Critique of Rationalism”. *Hypatia* VI, 1 (1991): 3-27.
- Plumwood, Val. *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge: 1993.
- Ridley, Matt. *Genom, izvori*. Zagreb, 2001.
- Rita,Felski. “Kitsch, Romance Fiction, and male paranoia: Stephen King

- meets Frankfurt School". In *Reader on Gender, Ideology and Culture*, edited by Moranjak, Bamburać, Nirman. Sarajevo: CIPS, 1990.
- Saims, Jamie. *The 13 Original Clan Mothers, Your Sacred Path to Discovering the Gifts and the Abilities of the Feminine through the Ancient Teachings of the Sisterhood*. New York: Harper Colins, 1994.
- Salleh, Ariel. "Ecofeminism as Sociology". Conference of the International Sociological Association Research Committee on Environment and Society (RC24), Cambridge University, July 5-7, 2001.
- Salleh, Ariel. "The Ecofeminism/Deep Ecology Debate: a Reply to Patriarchal Reason". *Environmental Ethics* 14, 3 (1992): 195-216.
- Sessions, Robert, ed. *Deep Ecology vs. Ecofeminism: Healthy Differences or Incompatible Philosophies?* *Hypatia* 6, 1 (1991).
- Shipley, Patricia. *Racionalna žena u feminističkoj debati (izlaganje u Ateljeu za filozofiju, društvene nauke i psihoanalizu)*. London: 2000.
- Shiva, Vandana. "Monocultures, Monopolies, Myths And The Masculinisation Of Agriculture". At The Workshop on Women's Knowledge, Biotechnology and International Trade *Fostering a New Dialogue into the Millennium* during the international conference on *Women in Agriculture* Washington D.C., June 28 - July 2, 1998.
- Sylvan, Richard, and David Bennett. *The Greening of Ethics: From Human Chauvinism to Deep-Green Theory*. USA: University of Arizona Press, White Horse Press, 1994.
- Taylor, Charles. *Bolest modernog doba*. Beograd, 1991.
- Von Beyme, Klaus. *Suvremene političke teorije*. Zagreb: Stvarnost, 1974.
- Warren, Karen. *Ecological Feminism*. London: Routledge, 1994.
- Warren, Karen. *Ecological Feminist Philosophies*. Bloomington: Indiana University Press, 1996.
- Warwick, Fox. "The Deep Ecology Debate and It's Parallels". In *Deep Ecology for the 21st Century*, edited by George Sessions. Boston: Shambhala, 1995.
- Zimmerman, Michael. "Deep Ecology and Ecofeminism: The Emerging Dialogue". In *Reweaving the World*, edited by Irene Diamond, and Gloria Ornstein. San Francisco: Sierra Club Books, 1990.
- Zimmerman, Michael. "Dubinska ekologija i ekofeminizam, početak dijaloga". *Treća* (2003): 95-103.

SOCIO-ECOLOGICAL APPROACH TO SOLVING ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Sociological sciences are an interdisciplinary field that opens a plurality of solutions, scientific cognitions, thus contributing to the development of ecological awareness. In the analysis of ecological problems, sociology recognizes periodization as a significant precondition for understanding the development of social ecological thought or sociological study of ecological crises of the modern era. Global ecological disasters and catastrophes have become a significant subject of sociological debates in the 1980s, the creation of the Society of Risks of Sociologist Ulrich Beck in early modern thoughts, although classical sociologists have provided the basis for the emergence of such an opinion by introducing the concept of alienation due to technology. Classics of sociology Weber and Durkheim did not believe in desalination. Marx believes that if an individual is actively involved in the community, and the system becomes an eco-social, it is possible to divulge. , Moren defines mass culture as “the body of symbols, myths and images relating to practical and imaginary life” (1979: 14), while her perception on the value scale is “cultural scrap, fake gold or kitsch” (1979: 16).

The dominance of the Western patriarchal imperial ideology is visible in the anthropocentric attitude towards women and nature. The critique of Western culture was undertaken by the Frankfurt School of Thinking, the Chicago School of Thinking and the eco-feminist movements relying on all the oppression of the patriarchal Imperial whitish ideological colonial culture over women and nature, citing the need for other cultures to have equal rights. Social ecology is one of the younger disciplines of sociology that deals with the study of the relationship between man and his environment, focusing on the mutual interdependence and the consequences of negative human actions on the human environment.

Key words: culture, social ecology, desalination, ecofeminism.

